

Erfaringsetik – et middel til bevidstgørelse

Erfaringsetik handler om at få øje på et mønster og dermed kunne gøre sig realistiske tanker om en forventelig udvikling i den etiske stillingtagen

Af Erling Tiedemann, fhv. formand for Etisk Råd

Etik kan som bekendt anskues under forskellige synsvinkler.

Man taler således både om metaetik som en værktøjskasse for en rationel stillingtagen og om normativ etik som udtryk for, hvad man bør, når det kommer til stykket.

Hertil kommer så deskriptiv etik, der på en måde ikke handler om, hvad man bør, men som beskriver den normative etik, man i en kultur, et samfund eller et parlament rent faktisk lægger til grund for sin stillingtagen.

Denne ultrakorte oversigt er naturligvis alt for summarisk til at udgøre en samlet og detaljeret fremstilling, men det er heller ikke hensigten med denne kronik.

Formålet er derimod at pege på behovet for endnu en kategori, som jeg i mangel af bedres havelse kalder erfaringsetik, og som på én gang har at gøre med metaetik og deskriptiv etik.

Erfaringsetik ser jeg nemlig som et metaetisk værktøj, der – om muligt – kan hjælpe til at indse, hvordan en nærmere beskrevet, konkret etisk stillingtagen med overvejende sandsynlighed vil udvikle og ændre sig mere eller mindre gradvist.

I 1930'erne fik vi eksempelvis en meget begrænset lovgivning om svangerskabsafbrydelse. Den tillod abort i nogle få tilfælde, hvor visse, nærmere bestemte betingelser var opfyldt. I begyndelsen af 1970'erne fik vi – efter en udvikling med en række stadier – en lov om fri abort indtil 12. svangerskabsuge.

Spørgsmålet er nu, om der findes eller kunne udvikles erfaringsetiske værktøjer, som kunne have gjort det muligt allerede i 30'erne at indse, at den første grundlæggende beslutning om at ændre fosterets absolutte krav til et kun relativt krav på beskyttelse ville føre til, hvad der skete 40 år senere?

Ville en beskæftigelse med erfaringsetik kort sagt kunne afdække nogle lovmæssigheder for, hvordan etiske afgørelser udvikler sig over tid i kølvandet af grundlæggende ændringer, som er sket på et langt tidligere tidspunkt?

Selv synes jeg, at jeg aner et mønster, der kunne beskrives nogenlunde som følger:

En værdinorm, der hidtil er blevet anset som absolut, bliver fx ved en lovændring gjort til noget relativt. Det sker med henvisning til enkelttilfælde, som i medierne appellerer til umiddelbar menneskelig medfølelse. I forbindelse med lovændringen, der gør op med den hidtil antagne værdinorm, fastlægges der samtidig nogle stærke begrænsninger, således at det kun i et begrænset antal tilfælde bliver tilladt at gøre, hvad der hidtil har været forbudt.

Her synes der nu at optræde den lovmæssighed i tingene, at når det principielle først er ændret, fordi en hidtidig etisk skanse opgives, så flyttes offentlighedens og politikernes fokus væk fra skansen og over til begrænsningerne – og de viser sig hver for sig at være langt sværere at begrunde. Argumentationen for gradvis at lempe eller måske til sidst helt ophæve begrænsningerne følger ofte paradigmet, at "vi gør jo allerede dette og hint; hvad skulle der så være i vejen for nu at gøre sådan og sådan?" Der ses ikke er nogen grundlæggende etisk forskel på de to begrænsningsniveauer – eller sagt med andre ord: den oprindelige beslutning om at opgive en hidtil holdt skanse kan for så vidt lige så godt legitimere det næste som det første skridt.

Et andet eksempel. Der er mange meninger om den bioteknologi, der kaldes præimplantationsdiagnostik – eller blot ægsortering. Nogle finder det i sig selv særdeles problematisk, at teknologien indebærer uetisk bortkastning af et antal menneskelige fosteranlæg. Andre finder, at det etiske hensyn til disse fosteranlæg, som de for så vidt vedkender sig, ikke kan opveje et etisk hensyn til at undgå fødsel af et barn med en alvorlig arvelig sygdom eller kromosomfejl.

Ved formuleringen af loven om kunstig befrugtning vandt sidstnævnte synspunkt størst genklang i Folketinget, men tilladelsen til at anvende ægsortering blev begrænset til tilfælde, hvor der er en kendt og væsentlig øget risiko for, at barnet får en alvorlig arvelig sygdom. I forbindelse med kunstig befrugtning uden for kvindens krop på grund af ufrugtbarhed blev ægsortering tillige tilladt, hvor en sådan undersøgelse kan påvise eller udelukke en væsentlig kromosomabnormitet.

Denne formulering af loven svarer ganske til det ovenfor beskrevne paradigme, nemlig en grundlæggende tilladelse til noget etisk problematisk, men udstyret med stærke begrænsninger: Der skulle være tale om en kendt risiko, den skulle være væsentlig, den skulle omhandle en sygdom, der både skulle være alvorlig og arvelig, eller det skulle dreje sig om en væsentlig kromosomabnormitet.

Nogle år gik, og så opstod der en stærkt medieomtalt sag om en dreng, der led af en alvorlig arvelig blodsygdom, men som måske kunne blive helbredt, hvis man kunne behandle ham med celler fra en ny lillebrors eller lillesøsters navlesnorsblod. Skulle det lykkes at frembringe en sådan lillebror eller lillesøster, ville første skridt være en kunstig befrugtning med ægsortering og såkaldt vævstypeundersøgelse – noget, som lovens tekst ikke tillod. Sundhedsministeren åbnede desuagtet op for forsøget og fik efterfølgende vedtaget et lovforslag, hvorved begrænsningen i loven blev lempet, så det herefter også er tilladt at bruge ægsortering, hvor tungtvejende hensyn til behandling af et barn med livstruende sygdom i samme familie taler for det.

For så vidt bekræfter også denne udvikling den erfaringsetiske hypotese om, at begrænsningerne i en lov efterfølgende vil komme under pres – og give efter under det.

Én sommer gør ingen svale, og man vil med rette kunne indvende, at hvis begrebet erfaringsetik skal tillægges relevans, så må det bygge på, at man i en række sammenhænge kan se et mønster, som bortset fra enkeltstående undtagelser går igen. Hvis et sådant mønster modsat viser sig i det overvejende antal tilfælde, så demteres det naturligvis ikke af, at man i enkelte andre tilfælde ikke kan få øje på det.

Imidlertid synes mønstret for længst at være kendt i visse faglige kredse. Mere end en enkelt læge har gennem årene sagt til mig, at forskere og læger udmærket ved, at lovgivningsmagten aldrig med det samme ville tillade alle forudselige anvendelsesmuligheder af en etisk diskutabel teknologi. De pågældende læger vælger derfor den strategi at søge den etiske grundnorm ændret, men med stærk begrænsning til nogle ganske få tilfælde – vel vidende, at begrænsningerne gradvis vil blive ophævet i takt med, at de gennem nye enkeltsager kan motivere politikerne til at gøre det.

Hvor udbredt en sådan holdning måtte være i læge- og forskerkredse, har jeg ingen viden om, men jeg har fundet det relevant at nævne, hvad troværdige mennesker med internt kendskab til miljøet har fortalt mig.

En anden kritisk indvending kunne gå på, at erfaringsetik vel blot er et nyt ord, der dækker den allerede kendte etiske glidebane. For mig at se er henvisning til denne "slippery slope" imidlertid endt med at blive brugt så let og så forskelligt, at den for mange er blevet til en blot og bar talemåde, der på en ofte fantasifuld vis bruges, når nogen vil advare mod et eller andet. Glidebanen bliver brugt som et mantra om fremtiden, man ikke behøver tage alvorligt, og ikke som en rationel erfaringsetisk metode, der selvsagt må udvikles og forfines, før den kan få plads i den metaetiske værktøjskasse.

Erfaringsetik ser jeg således først og fremmest som et værktøj til bevidstgørelse om den måde, etik bedrives på i vort samfund. Ligesom metaetik og deskriptiv etik principielt er værdineutrale og ikke lægger op til en bestemt normativ stillingtagen, er det heller ikke erfaringsetikkens opgave at pege på bestemte løsninger på de etiske dilemmaer.

Måske er erfaringsetik i virkeligheden blot et redskab for erkendelse – og selverkendelse – omkring den etiske og politiske beslutningsproces.

En sådan erkendelse tvivler jeg til gengæld ikke på, at nogen meget bestemt vil have sig frabedt ...